

Anna Wojciechowska

Uniwersytet Zielonogórski

<https://doi.org/10.59444/uz.9788378425694.pp.153-169>

SPOSOBY WSKAZYWANIA OSÓB W DOKUMENTACJI TOWARZYSTWA OPIEKI OBYWATELSKIEJ NAD INTERNATEM DLA KANDYDATEK SEMINARIUM NAUCZYCIELSKIEGO ŻEŃSKIEGO WE LWOWIE

1. Uwagi wstępne

Artykuł stanowi kontynuację studiów nad rękopisami dokumentującymi funkcjonowanie polskich towarzystw społecznych w drugiej połowie XIX wieku¹ i nawiązuje do postulatów formułowanych przez historyków języka: potrzeby badań nad świadectwami komunikacji w obrębie różnych wspólnot komunikatywnych² oraz nad zagadnieniami z zakresu obyczajowości językowej dawnych Polaków³. Druga połowa XIX wieku to okres, w którym postępowała demokratyzacja odmiany języka ogólnego i zachodziły zmiany w zakresie etykiety językowej⁴. Procesy te znalazły odzwierciedlenie w analizowanych dotychczas dokumentach kancelaryjnych, przede wszystkim w utrwalonych w nich zachowaniach grzecznościowych i materii nazewniczej⁵. Celem poniższych

¹ A. Wojciechowska, *Protokół jako świadectwo komunikacji wspólnotowej w drugiej połowie XIX wieku. Studium genologiczne*, Zielona Góra 2012.

² S. Borawski, *Wprowadzenie do historii języka polskiego. Zagadnienia historiozoficzne*, Warszawa 2000, s. 205; *idem*, *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, [w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 50.

³ M. Cybulski, *Obyczaje językowe dawnych Polaków. Formuły werbalne w dobie średniopolskiej*, Łódź 2003, s. 5.

⁴ Zob. m.in. S. Borawski, *Wprowadzenie do historii...*, s. 167-201; M. Rachwał, *O przyczynach zmian systemu adresatywnego języka polskiego w XIX wieku*, „Język a Kultura”, t. 6: *Polska etykieta językowa*, red. J. Anusiewicz i M. Marcjanik, Wrocław 1992, s. 41-49; M. Cybulski, *Pan i sługa. Niektóre społeczne uwarunkowania zmian w polskich obyczajach językowych*, [w:] *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych. Zbiór studiów*, red. E. Wrocławska, Warszawa 1994, s. 31-39.

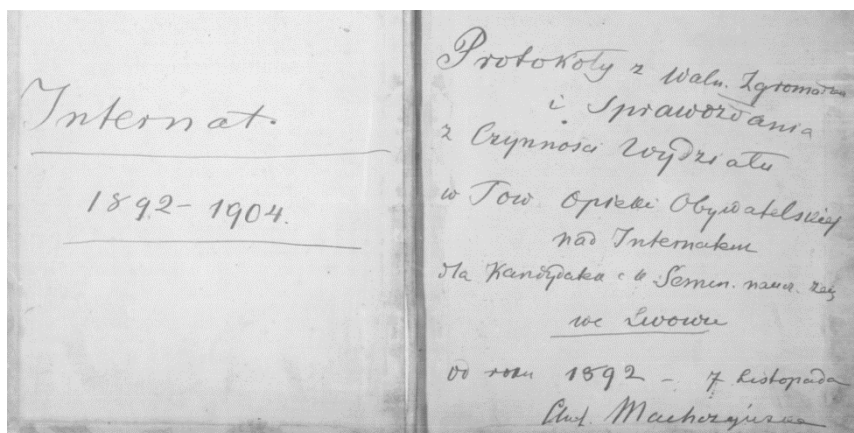
⁵ A. Wojciechowska, *Sposoby wskazywania osób w rękopisie ZNiO sygn. 7529/III*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Linguistica” 2010, 45, s. 209-226; *eadem*, *Zachowania grzecznościowe w protokołach stowarzyszeń z końca XIX wieku jako realizacja wspólnotowej konwencji*, [w:] *Zielonogórskie seminaria językoznawcze 2010*, red. S. Borawski i M. Hawrysz, Zielona Góra 2011, s. 267-282; *eadem*, *Protokół jako świadectwo...*, s. 127-146.

rozważań jest odtworzenie sposobów wskazywania osób zapisanych w kolejnym, nie-badany jeszcze zbiorze tekstów, a następnie zestawienie wniosków z poczynionymi wcześniej obserwacjami.

2. Charakterystyka rękopisu

Źródłem materiału badawczego jest rękopis przechowywany w Bibliotece Narodowej w Warszawie: BN sygn. rps. II 9838, akc. 9323, mf. 0077549. *Protokoły z walnych zgromadzeń i sprawozdania z czynności wydziału w Towarzystwie Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego we Lwowie, 1892-1907*, k. 84.

Dokumentacja Towarzystwa Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego we Lwowie (dalej skrót: TOOnI) jest prowadzona w zeszycie w linie (numerowane są tylko prawe strony – od 1 do 84), jedną ręką – przez Antoninę Machczyńską⁶. Na karcie nr 1 (czyli na dwóch pierwszych stronach) znajdują się informacje o zakresie czasowym zbioru i jego charakterze:

⁶ Antonina Machczyńska (1837-1919) była znaną nauczycielką, działaczką oświatową i społeczną, inicjatorką organizowania w Galicji żeńskich seminariów nauczycielskich (w artykule *O wychowaniu żeńskim* z 1869 r. przedstawiła projekt takiej jednostki, w pierwszym zaś, uruchomionym w 1871 r., seminarium do 1900 r. pełniła funkcję starszej nauczycielki języka polskiego). W latach 1892-1914 była sekretarką lwowskiego Towarzystwa Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego. Jako członkini Towarzystwa Pedagogicznego i Stowarzyszenia Nauczycielek niestrudzenie zabiegała o dostęp kobiet do edukacji. Podczas Kongresu Pedagogów Polskich w 1894 r. we Lwowie wygłosiła referat *O potrzebie wyższego zakładu naukowego dla kobiet w Galicji*, a w 1897 r. na posiedzeniu Gron Nauczycielskich Seminariorów Krajowych referat *O potrzebie zakładania większej ilości seminariów żeńskich w Galicji*. Cieszyła się dużym szacunkiem środowiska. Zob. m.in. <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/antonina-machczynska#text> [dostęp: 24.04.2024].

Ogląd całego rękopisu pozwala zauważyć, że zbiór nie jest kompletny (zdarzają się strony niezapisane lub tylko zatytułowane, brakuje kart nr 63-77). Dokumentacja nie kończy się też w 1904 roku, ponieważ ostatnim dokumentem jest spis członków datowany na rok 1910. Na kartach nr 2-11 znajduje się wprowadzenie przybliżające zdarzenia, które doprowadziły do ukonstytuowania się Towarzystwa, w tym informacje o przebiegu pierwszego walnego zgromadzenia. Tekst rozpoczyna się nagłówkiem:

Sprawozdania i Protokoły z czynności i posiedzeń najpierw Komitetu a następnie Towarzystwa Opieki obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium nauczycielskiego żeńskiego we Lwowie od roku 1892⁷.

Z opisu wynika, że wspólnota opierała działalność na pracy społecznej swych członków, których połączyła idea otoczenia opieką dziewcząt kształcących się na nauczycielki ludowe w Seminarium Nauczycielskim Żeńskim we Lwowie. Dzięki darowi filantropki, hrabiny Marii Golejewskiej-Czarkowskiej, przy wsparciu prawnym mecenasa Henryka Szydłowskiego, w 1892 roku zakupiono i wyremontowano dom przeznaczony na internat dla kandydatek do seminarium (internistek⁸). Protektorem zamierzonego dzieła był ksiądz biskup książę Jan Puzyna, a zarządzanie internatem powierzono siostrze Zgromadzenia Rodziny Maryi. Zawiązany początkowo Komitet Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego we Lwowie dość szybko przekształcono w Towarzystwo o tej samej nazwie⁹. Przewodniczenie TOOnI objęła księżna Jadwiga z Sanguszków Sapieżyna, sekretarką zaś została Antonina Machczyńska. Członkowie Towarzystwa wspierali finansowo urządzenie i utrzymanie internatu, a także fundowali stypendia dla niezamożnych dziewcząt. Po opuszczeniu zakładu absolwentki Seminarium wyjeżdżały do pracy na prowincję.

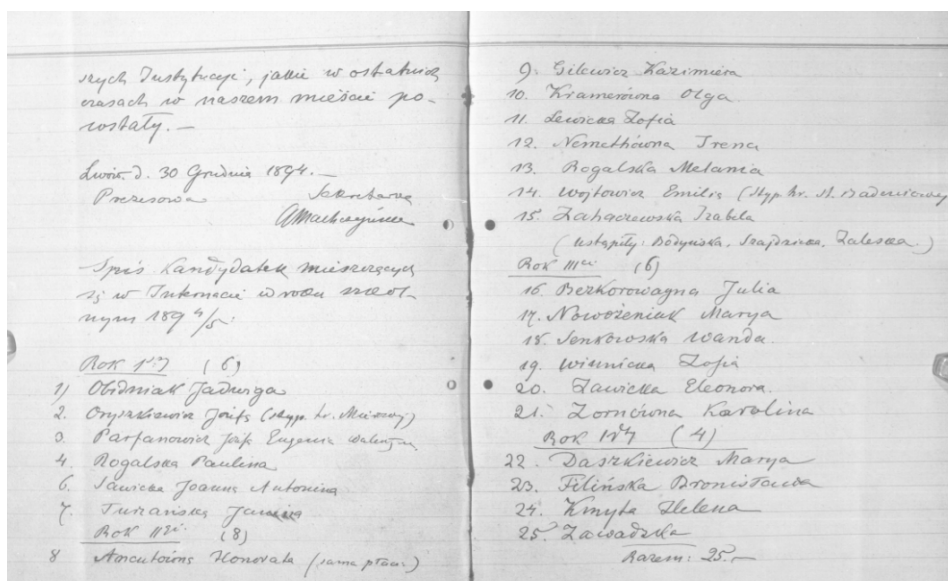
Oprócz wspomnianego wprowadzenia w zbiorze występują głównie protokoły (posiedzenia wydziału, walnego zgromadzenia) i sprawozdania (z czynności wydziału, z czynności wydziału i komisji wykonawczej). W ich obrębie lub w formie osobnych dokumentów pojawiają się liczne wykazy, w tym: spisy kandydatek, absolwentek, fundatorów stypendium, członków towarzystwa. Nazwiskom umieszczanym na listach towarzyszą często dodatkowe informacje. W przypadku internistek są to nazwiska osób fundujących stypendia oraz informacje o odejściu kandydatki z seminarium i jego

⁷ Ortografia i interpunkcja w przytoczeniach jest zgodna z rękopisem.

⁸ Słowniki nie notują nazwy *internistka* w znaczeniu 'mieszkanca internatu', ale takie użycie można znaleźć w *Regulaminie Internatu Liceum Ogólnokształcącego Sióstr Urszulanek UR we Wrocławiu*, np. „Internistka ma obowiązek stale dbać o porządek w pokoju i w miejscach ogólnych”. Zob. https://www.urszulanki.edu.pl/wp-content/uploads/2021/09/regulamin_internatu.pdf [dostęp: 24.04.2024].

⁹ Przekształcenie Komitetu Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego we Lwowie w Towarzystwo nastąpiło na pierwszym walnym zgromadzeniu 17 kwietnia 1893 r. Wydział TOOnI, zgodnie ze statutem, liczył 15 osób (protektor, prezesowa, zastępczyni prezesowej, członkowie wydziału).

przyczynach (np. „przestała chodzić”, „wyprawiona”, „wyszła za mąż”, „umarła”). Przy nazwiskach absolwentek pojawiają się nazwy miejscowości, do których dziewczęta były kierowane, aby pracować jako nauczycielki ludowe. Oto przykładowa lista:

W wykazach członków wyróżnia się ich funkcje i wyodrębnia węższe gremia (np. protektorzy, prezydium wydziału, członkowie wydziału, członkowie opiekunowie, członkowie zwyczajni, komisja wykonawcza, komisja kontrolująca); ostatni z wykazów zawiera również adresy zamieszkania członków TOOnI. Obfita leksyka nazewnicza przybliża postacie związane z działalnością towarzystwa i dowodzi, że byli to przedstawiciele arystokracji, ziemiaństwa, inteligencji i duchowieństwa¹⁰. Sposoby nominacji utrwalają językowe obyczaje panujące w tej społeczności oraz pozwalają obserwować relacje wspólnotowe.

¹⁰ Osoby związane z TOONl to m.in. **fundatorka internatu**: Maria Felicja Czarkowska z domu Golejewska herbu Kościesza (1804 lub 1805-1893) – hrabianka, właścicielka ziemska, działaczka charytatywna, filantropka; **protektorzy**: Jan Duklan Maurycy Paweł Puzyna herbu Oginiec (1842-1911) – duchowny rzymskokatolicki, biskup pomocniczy lwowski, biskup diecezjalny krakowski, kardynał prezbiter; Józef Weber (1846-1918) – duchowny rzymskokatolicki, arcybiskup, biskup pomocniczy lwowski; **przewodnicząca**: Jadwiga Klementyna z Sanguszków Sapieżyna (1830-1918) – żona księcia Adama Stanisława Sapiehy herbu Lis (1828-1903), polskiego działacza społecznego i polityka, posła na Sejm Krajowy; **członek wydziału**: Zygmunt Szczęśny Feliński (1822-1895) – duchowny rzymskokatolicki, profesor Akademii Duchownej w Petersburgu, arcybiskup metropolita warszawski, święty Kościoła katolickiego.

3. Sposoby wskazywania osób w rękopisie

Jednostki nazewnicze zgromadzone na podstawie zbioru są liczne i zróżnicowane. Podstawowym funkcjom nominacji, tj. wskazywaniu (identyfikacji) i wyodrębnianiu (dyferencjacji) osób, zwykle towarzyszą funkcje dodatkowe: wyrażanie grzeczności lub szczególnego szacunku i podkreślanie pozycji społecznej wskazywanej osoby. Klasyfikacja materiału pod względem formalnym, znaczeniowym i konotacyjnym pozwoliła wyodrębnić dwie zasadnicze grupy nazw. Pierwsza obejmuje jednostki izolowane, które wystąpiły samodzielnie: nazwy osobowe¹¹ i określenia tytułarne (tytuły)¹², druga – jednostki złożone, zawierające w swym składzie nazwę osobową oraz elementy konotacyjne: określenia tytułarne i atrybutywne. Przy opisie zostały zastosowane następujące symbole¹³:

I	imię /imiona
N	nazwisko
IN	imię /imiona + nazwisko
NR	nazwisko rodowe
A	andronim (nazwa odmeżowska)
TSt.	tytuł standardowy
TP	tytuł profesjonalny
TF	tytuł funkcyjny
TSy.	tytuł symboliczny

W materiale występują tytuły jednoczłonowe i wieloczłonowe, a wśród tych ostatnich – jednorodne i niejednorodne. Bardzo często pojawia się tytulatura symboliczna, do której zaliczają się tytuły związane z rzeczywistą przynależnością konkretnych członków do szlachty lub arystokracji (np. *książe*¹⁴, *hrabina*, *jaśnie oświecony*, *jaśnie wielmożny pan*), określenia stosowane w funkcji grzecznościowej (*wielmożny*, *wielmożny pan*) oraz tytuły honorowe (*ekscelencja*, *eminencja*, *arcypasterz*, *przewielebny*). Licznie jest

¹¹ W dokumentacji występują zarówno nazwiska sufigowane, które informują o płci i stanie cywilnym wskazywanej osoby (-owa, -ina, -anka, -ówna), jak i nazwiska niesufigowane, np. *Obidniak*, *Preiss* (formy wyłączne), *Kończka*, *Wolter* (formy równoległe do *Kończanka*, *Wolterówna*). Zob. M. Łaziński, *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułarne i ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Warszawa 2006, s. 250-252.

¹² W artykule termin *tytuł* jest używany zamiennie z wyrażeniem *określenie tytułarne*.

¹³ Nazwy tytułów nawiązują do klasyfikacji form nominalnych zaproponowanej przez E. Tomiczka w pracy: *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego. Socjolingwistyczne studium konfrontatywne*, Wrocław 1983, s. 39-41, 112-113. W przedstawianych w artykule modelach nominacyjnych tytuły występują w kolejności: TSt., TP, TF, TSy.

¹⁴ W odniesieniu do Jana Puzyny, pierwszego protektora Towarzystwa, w rękopisie jest stosowane zarówno określenie *książe*, jak i *kniaź* 'tytuł księcia panującego dawniej na Rusi i Litwie; też: osoba, której przysługiwał ten tytuł'. Zob. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/knia%C5%BA.html> [dostęp: 24.04.2024].

też reprezentowana tytułatura profesjonalna¹⁵, obejmująca określenia związane z wykształceniem, zawodem lub tytułem naukowym danej osoby (*doktor, profesor, biskup, mecenas, notariusz, nauczycielka*) i funkcyjna, wskazująca na stanowisko lub funkcję pełnioną w obrębie wspólnoty, ewentualnie poza nią (*protektor, prezesowa, zastępczyni prezesowej, dyrektor, sekretarka, skarbnik*). Tytuły standardowe występują głównie w połączeniach – jako jednostka prepozycyjna (*pan mecenas, ksiądz biskup, siostra przełożona*) lub składnik wyrażenia (*jaśnie wielmożny pan, wielmożny pan*).

Trzeba też dodać, że dokumentacja obfituje w skróty zwrotów grzecznościowych i tytułów, na przykład *J.O. (jaśnie oświecony / jaśnie oświecona)*, *J.Ex. (jego ekscelencja)*, *J.E. (jego eminencja)*, *W.P. (wielmożny pan / wielmożna pani)*¹⁶, *Wny/Wna (wielmożny/ wielmożna)*, *Wiel./W. (wielebny/wielebna)*, *hr. (hrabia/hrabina)*, *ks. (książe/księżna)*, *ks./x (ksiądz)*, *dr (doktor)*. Tytułom profesjonalnym niekiedy towarzyszy popularny w Galicji skrót *c.k. (cesarsko-królewski)*.

3.1. Jednostki izolowane

Formy należące do pierwszej grupy służą samej desygnacji (nazwy osobowe) lub mają charakter desygnacyjno-konotacyjny, czyli odsyłają odbiorcę dokumentu nie tylko do świata osób, ale także do świata pojęć i symboli kulturowych (określenia tytularne). Oba sposoby wskazywania są w rękopisie ograniczone kontekstowo.

Nazwy osobowe występują w listach imiennych (spisach mieszkańek internatu) oraz w funkcji podpisu pod dokumentem. Najczęściej występującym połączeniem jest imię i nazwisko. Zdarzają się dwa, a nawet trzy imiona, sporadycznie pojawia się samo nazwisko. W spisach internistek jest stosowana typowa dla stylu urzędowego kolejność (nazwisko + imię), a nazwiska spółgłoskowe występują zarówno w formie podstawowej, jak i odojcowskiej (*-ówna*). Podpis sekretarki, rzadko opuszczany, ma trzy warianty (imię + nazwisko, inicjał imienia + nazwisko, skrót imienia + nazwisko), podpis prezesowej pojawia się tylko raz (inicjał + nazwisko). Oto przykłady nazw¹⁷:

IN	<i>Antonina Machczyńska, Rogalska Melania</i> <i>Sawicka Joanna Antonina, Parfanowicz Józefa Eugenia Walentyna</i> <i>Ancutówna Honorata, Kramerówna Olga, Nemethówna Irena</i>
N	<i>Klimek, Szajdzicka, Zaleska, Zawadzka</i>

¹⁵ Na potrzeby artykułu zostało dokonane uproszczenie – nazwy odzwierciedlające hierarchię kościelną są traktowane jako tytuły profesjonalne.

¹⁶ W wyliczeniach (lista obecności, skład komisji itp.) skrót występuje w formie pluralnej.

¹⁷ Dla większej przejrzystości cytowane przykłady zostały ujednolicone pod względem ortograficznym (dużą literą są zapisane tylko nazwy własne), a skróty zostały rozwinięte. Szyk jest zgodny z rękopisem.

Określenia tytułarne, którym nie towarzyszy nazwa własna, zazwyczaj nawiązują do wcześniej zastosowanej (pełniejszej) nominacji w tekście. Jednostki te obejmują od jednego do trzech tytułów i przedstawiają się następująco:

TF	<i>prezesowa</i> <i>przełożona / przełożona internatu</i> <i>sekretarka / sekretarka towarzystwa</i> <i>członek komitetu</i> <i>członek wydziału</i>
TSy.	<i>arcypasterz</i> <i>jego ekscelencja</i>
TSt. + TP	<i>ksiądz biskup</i> <i>ksiądz profesor</i> <i>ksiądz katecheta</i> <i>pan mecenas</i>
TSt. + TSy.	<i>pan ordynat</i> <i>wielebne siostry zakonne</i>
TF + TSy.	<i>księżna prezesowa</i>
TSt. + TP + TF	<i>ksiądz biskup protektor</i>
TSt. + TP + TSy.	<i>jego ekscelencja ksiądz biskup</i>

Niektóre z nazw są w tekstach doprecyzowywane za pomocą jedno- i wielowyrzowych elementów atrybutywnych, na przykład *członek wydziału*, *siostry zakonne*, *siostry sakramentki*, *siostry Rodziny Maryi*, *siostry Zgromadzenia Rodziny Maryi*. Warto też podkreślić, że określenie tytułarne *prezesowa* w całym rękopisie (niezależnie od tego, czy nazwa występuje samodzielnie, czy jako element jednostki złożonej) jest stosowane w znaczeniu 'kobieta prezes'.

Jednostki izolowane, zrozumiałe w kontekście i danej sytuacji komunikacyjnej, służą podstawowej funkcji nazywania, jaką jest wskazywanie i wyodrębnianie osoby. Dobrze też realizują cechy stylu kancelaryjnego: dążenie do skrótu i do precyzji.

3.2. Jednostki złożone

Druga grupa obejmuje jednostki nazewnicze skupione wokół nazwy własnej, która w mniejszym lub większym stopniu jest rozbudowywana o tytuły oraz określenia atrybutywne. Taki sposób wskazywania w materiale zdecydowanie dominuje i służy zarówno prymarnym, jak i dodatkowym funkcjom nominacji. Rękopis potwierdza, że w badanym okresie identyfikacja kobiety była ściśle uzależniona od mężczyzny, który sprawował nad nią opiekę¹⁸ – w formułach identyfikacyjnych odnoszących się

¹⁸ E. Umińska-Tytoń, *Polszczyzna dziewiętnastowiecznych salonów*, Łódź 2011, s. 154.

do kobiet regularnie pojawiają się formy odojcowskie (-anka, -ówna) i odmężowskie (-owa, -ina)¹⁹. Poprzez nazwisko rodowe lub sygnały leksykalne podkreśla się dodatkowo pochodzenie wskazywanej kobiety. Liczba podawanych poniżej przykładów odzwierciedla proporcje w występowaniu poszczególnych połączeń w dokumentacji. Formuły odnoszące się do tej samej osoby są podawane po ukośniku.

3.2.1. Nazwy zawierające jeden tytuł

Podstawowe w tej grupie schematy nominacyjne sprowadzają się do połączenia tytułu standardowego, profesjonalnego, funkcyjnego lub symbolicznego z imieniem (imionami) i nazwiskiem, rzadziej – z samym nazwiskiem:

TSt. + IN/N	<i>siostra Zofia Kończanka</i> <i>siostra Waleria Markiewiczówna</i> <i>pan Cechak</i> <i>pan Kwaśnicki</i> <i>pan Jankowski</i>
TP + IN	<i>doktor Henryk Szydłowski</i> <i>doktor Józef Pajk</i> <i>doktor Tadeusz Skalkowski</i> <i>radca Ludwik Dziedzicki</i> <i>kanonik Walenty Wołcz</i>
TF + IN	<i>sekretarka Antonina Machczyńska</i> <i>dyrektor Walenty Wołcz</i>
TSy. + IN/N	<i>księżniczka Wanda Czartoryska</i> <i>hrabina Maria Komorowska / hrabina Komorowska</i> <i>hrabianka Maria Dzieduszycka</i> <i>księżna Lubomirska</i> <i>jaśnie wielmożna pani Józefa Kulińska</i> <i>jaśnie wielmożna pani Antonina Zdobnicka</i> <i>wielmożny pan Czarkowski / jaśnie wielmożny Tadeusz Czarkowski-Golejewski</i> <i>/ hrabia Tadeusz Czarkowski-Golejewski / ordynat Tadeusz Czarkowski /</i> <i>ordynat Czarkowski</i>
TSy. + NR + IN	<i>hrabina z Dzieduszyckich Maria Cieńska / Maria z hrabiów Dzieduszyckich</i> <i>Cieńska</i>

Członkinie Towarzystwa będące mężatkami są w dokumentacji wskazywane za pomocą konstrukcji zawierającej nazwę utworzoną od imienia męża, jego nazwiska (jeśli nie

¹⁹ O nazwiskach odmężowskich we współczesnej polszczyźnie zob. m.in. A. Skudrzykowa, *Nazwiska żeńskie z przyrostkiem -owa we współczesnej polszczyźnie ogólnej*, „Język Polski” 1996, LXXVI, z. 1, s. 17-23.

kończy się na *-ski, -cki*) lub zawodu, funkcji czy stanowiska²⁰. Do typowych modeli nazewniczych należą:

TSy. + 2A	<i>księżna Adamowa Sapieżyna</i> <i>księżna Romanowa Sanguszkowa</i> <i>hrabina Stanisławowa Badeniowa / hrabina marszałkowa Badeniowa</i> <i>hrabina Kazimierzowa Badeniowa</i> <i>jaśnie wielmożna pani Kornelowa Krzczunowiczowa / jaśnie wielmożna Kornelowa Krzczunowiczowa / wielmożna Kornelowa Krzczunowiczowa</i>
TSy. + N + A	<i>księżna Jerzowa Czartoryska</i> <i>hrabina Włodzimierzowa Dzieduszycka</i> <i>hrabina Tadeuszowa Dzieduszycka</i> <i>wielmożna Ludwikowa Dziedzicka</i>
TSy. + NR + A	<i>hrabina z Kończów Komarowa</i>
N + A	<i>prezydentowa Dobrzyńska</i> <i>dyrektorowa Wojciechowska</i>
N + 2A	<i>Ludwikowa radczynia Dziedzicka</i>

Rzadziej w zgromadzonym materiale można spotkać pełne formuły identyfikacyjne, w których formom odmężowski towarzyszy imię chrzestne wskazywanej kobiety:

TSy. + IN + A	<i>księżna Jerzowa Maria Czartoryska</i> <i>hrabina Włodzimierzowa Afonsyna Dzieduszycka</i> <i>hrabina ordynatowa Anna Dzieduszycka</i> <i>jaśnie wielmożna pani dyrektorowa Teofila Wojciechowska</i>
TSy. + IN + NR + A	<i>hrabina Anna z Dzieduszyckich Tadeuszowa Dzieduszycka</i>
TSy. + I + NR + 2A	<i>księżna Jadwiga z Sanguszków Adamowa Sapieżyna</i>
TSy. + I + A	<i>hrabina Felicja Mierowa</i> <i>hrabina Maria Badeniowa</i> <i>jaśnie wielmożna Jadwiga Paparowa / jaśnie wielmożna pani Jadwiga Paparowa</i>
TSy. + I + 2A	<i>hrabina Cecylia Stanisławowa Badeniowa</i>

3.2.2. Nazwy zawierające więcej niż jeden tytuł

Do ostatniej grupy należą jednostki nazewnicze, w których występują określenia tytułowe (od dwóch do sześciu) i atrybutywne, co służy stopniowaniu godności i/lub precyzowaniu statusu zawodowego danej osoby.

²⁰ Formy imienia męża z sufiksem *-owa* stanowiły nieodłączną część formuły identyfikacyjnej przedstawicielki wielkiego, silnie rozgałęzionego rodu. Odmężowskie nazwy zawodowe spotykano natomiast we wszystkich warstwach społecznych. Zob. E. Umińska-Tytoń, *Polszczyzna...*, s. 155-156.

Wśród nazw zawierających **dwa tytuły** dominują połączenia tytułów różnego typu (np. standardowy z profesjonalnym). Co ciekawe, w odniesieniu do tej samej osoby są stosowane różne zestawienia określeń tytularnych (np. *ksiądz kanonik*, *ksiądz profesor*), w przypadku kobiet – różne andronimy (*marszałkowa Badeniowa*, *Stanisławowa Badeniowa*). Oto zaobserwowane w tej podgrupie modele nominacyjne:

TSt. + TP + IN/N	<i>ksiądz Seweryn Morawski arcybiskup lwowski</i> <i>ksiądz arcybiskup Szczęśny Zygmunt Feliński / ksiądz arcybiskup Feliński</i> <i>ksiądz Józef Weber biskup sufragan lwowski / ksiądz arcybiskup Weber / ksiądz biskup Weber</i> <i>ksiądz profesor Walenty Wołcz / ksiądz kanonik Walenty Wołcz / ksiądz kanonik Wołcz</i> <i>ksiądz doktor Wilkicki</i>
TSt. + TF + IN/N	<i>sekretarka pani Antonina Machczyńska / pani sekretarka Machczyńska</i> <i>siostra przełożona Zofia Kończanka / siostra Zofia Kończanka przełożona internatu</i>
TP + TSy. + IN/N	<i>wielmożny Henryk Szydłowski mecenas</i> <i>jaśnie wielmożny doktor Pająk</i> <i>notariusz wielmożny pan Tokarski</i> <i>jaśnie wielmożna pani Jadwiga Strzelecka nauczycielka seminarium żeńskiego</i> <i>jaśnie wielmożna pani Adolfina Wolter dyrektorka szkoły</i> <i>wielmożny pan c.k. notariusz Wiktor Krókowski / wielmożny pan Wiktor Krókowski c.k. notariusz we Lwowie</i>
TF + TSy. + IN	<i>wielmożna pani Antonina Machczyńska sekretarka towarzystwa</i> <i>wielmożna pani Ludomira Nowicka delegatka grona nauczycielskiego w seminarium żeńskim</i>
TF + TSy. + 2A	<i>księżna Adamowa Sapieżyna – prezesowa</i> <i>hrabina Stanisławowa Badeniowa – zastępczyni prezesowej</i>
TF + TSy. + I + 2A	<i>zastępczyni prezesowej hrabina Celina Stanisławowa Badeniowa / zastępczyni prezesowej hrabina Cecylia marszałkowa Badeniowa</i>
TF + TSy. + I + NR + A	<i>księżna prezesowa Jadwiga z Sanguszków Sapieżyna</i>

W podgrupie można również znaleźć jednostki jednorodne, w których składzie występują dwa tytuły profesjonalne, funkcyjne lub symboliczne:

2TP + IN	<i>doktor mecenas Henryk Szydłowski</i> <i>doktor mecenas Józef Pająk</i> <i>doktor Tadeusz Skalkowski adwokat we Lwowie</i>
2F + IN	<i>matka Zofia Kończa przełożona internatu</i>
2TSy. + IN	<i>jaśnie wielmożny ordynat Tadeusz Czarkowski-Golejewski</i>
2TSy. + NR	<i>jaśnie wielmożna hrabina z Dzieduszyckich</i>

2TSy. + N + A	<i>jaśnie wielmożna hrabina Włodzimierzowa Dzieduszycka / jaśnie wielmożna pani hrabina Włodzimierzowa Dzieduszycka</i>
2TSy. + I + 2A	<i>jaśnie wielmożna pani hrabina Cecylia Stanisławowa Badeniowa</i>
2TSy. + 2A	<i>ekscelencja hrabina Kazimierzowa Badeniowa jaśnie wielmożna hrabina Stanisławowa Badeniowa</i>
2TSy. + I + NR + 2A	<i>jaśnie oświecona księżna Jadwiga z Sanguszków Adamowa Sapieżyna / jaśnie oświecona z książąt Sanguszków Jadwiga Adamowa Sapieżyna</i>

Wśród formuł identyfikacyjnych zawierających **trzy tytuły** dominują konstrukcje niejednorodne, stanowiące kombinacje różnych określeń tytułarnych.

TSt. + TP + TSy. + IN/N	<i>jego ekscelencja ksiądz arcybiskup Seweryn Morawski jego ekscelencja ksiądz arcybiskup Feliński wielebny ksiądz kanonik Lenkiewicz jaśnie wielmożny ksiądz prałat Walenty Wołcz</i>
TSt. + TP + TF + IN	<i>ksiądz kanonik dyrektor Walenty Wołcz / ksiądz kanonik dyrektor seminarium męskiego Walenty Wołcz</i>
TSt. + TF + TSy. + IN/N	<i>wielebna siostra Kończa przełożona internatu wielmożny ksiądz Walenty Wołcz skarbnik wydziału</i>
TP + TF + TSy. + IN	<i>jaśnie wielmożna Ludomira Nowicka główna nauczycielka seminarium nauczycielskiego we Lwowie, delegatka tegoż seminarium od grona nauczycielskiego</i>

Co jakiś czas pojawiają się nazwy, w których dwa z trzech tytułów są jednorodne (standardowe, profesjonalne lub symboliczne), raz wystąpiła konstrukcja z trzema tytułami symbolicznymi:

TSt. + 2TP + IN/N	<i>ksiądz kanonik profesor Walenty Wołcz / ksiądz kanonik Wołcz katecheta c.k. seminarium żeńskiego ksiądz doktor Józef Weber biskup sufragan lwowski</i>
TSt. + 2TSy. + IN	<i>najprzewielebniejszy ksiądz arcypasterz Szczęsny Zygmunt Feliński</i>
2TP + TSy. + IN/N	<i>wielmożny doktor Józef Pająk mecenas we Lwowie / jaśnie wielmożny pan doktor mecenas Józef Pająk / jaśnie wielmożny pan mecenas doktor Pająk</i>
2TF + TSy. + IN	<i>przewielebna Zofia Kończa matka generalna Zgromadzenia Sióstr Rodziny Marii przełożona internatu</i>
3TSy. + IN	<i>jaśnie wielmożny hrabia ordynat Tadeusz Czarkowski-Golejewski</i>

Jednostki nazewnicze zawierające **cztery tytuły** są stosowane wyłącznie w formułach identyfikujących osoby, które zajmują wysoką pozycję w hierarchii kościelnej oraz – co się z tym ściśle wiąże – w hierarchii społecznej i wspólnotowej. W tych rozbudowanych, uroczystych brzmiących konstrukcjach (na uwagę zasługują zwłaszcza pełne uniżoności

wyrażenie jego *arcybiskupia mość* i superlatyw *najprzewielebniejszy*) zdarzają się dwa określenia tytułarne o charakterze jednorodnym. Oto przykłady schematów nominacyjnych:

TSt. + TP + TF + TSy. + IN	<i>protektor internatu ksiądz biskup książ Jan Puzyna</i>
TSt. + TP + 2TF + IN	<i>ksiądz kanonik dyrektor Walenty Wołcz skarbnik / skarbnik i dyrektor ksiądz kanonik Walenty Wołcz</i>
TSt. + 2TP + TF + IN	<i>ksiądz profesor Walenty Wołcz skarbnik towarzystwa i katecheta rzymskokatolicki Seminarium</i>
TSt. + 2TP + TSy. + IN/N	<i>jego ekscelencja ksiądz biskup doktor Józef Weber / jego ekscelencja ksiądz doktor Józef Weber biskup sufragani lwowski najprzewielebniejszy ksiądz arcybiskup doktor Józef Bilczewski jaśnie wielmożny ksiądz profesor Wilkicky katecheta seminarium żeńskiego nauczycielskiego obrządku rzymskokatolickiego</i>
TSt. + TP + 2TSy. + N	<i>jego ekscelencja ksiądz biskup książ Puzyna jego arcybiskupia mość najprzewielebniejszy ksiądz doktor Józef Weber</i>

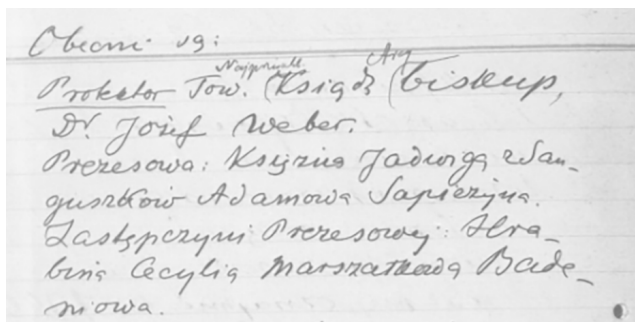
Nie mniej uroczysty, wręcz ceremonialny charakter mają nazwy, w których składzie wystąpiło **pięć** lub **sześć tytułów**. Odnotowane jednostki nominacyjne odnoszą się również jedynie do dostojników kościelnych:

TSt. + 2TP + TF + TSy. + IN	<i>protektor najprzewielebniejszy ksiądz arcybiskup doktor Józef Weber / protektor towarzystwa najprzewielebniejszy ksiądz arcybiskup doktor Józef Weber członek komitetu katecheta seminarium żeńskiego wieloenny ksiądz profesor Walenty Wołcz</i>
TSt. + TP + TF + 2TSy. + IN	<i>jego ekscelencja ksiądz biskup książ Puzyna protektor</i>
TSt. + 2TP + 2Sy. + IN	<i>jego ekscelencja najprzewielebniejszy arcybiskup warszawski i arcybiskup Tarsu ksiądz Zygmunt Szczęśny Feliński jego ekscelencja najprzewielebniejszy ksiądz arcybiskup obrządku rzymskokatolickiego doktor Józef Bilczewski</i>
TSt. + 2TP + TF + 2TSy. + IN	<i>pierwszy protektor internatu jego eminencja obecnie kardynał, a podówczas ksiądz biskup sufragani lwowski, książ Jan Puzyna</i>

We wszystkich typach jednostek złożonych (podobnie jak w jednostkach izolowanych) jest stosowany zabieg doprecyzowywania tytułu za pomocą określeń atrybutywnych: jedno- i wielowyrazowych. Dotyczy to między innymi funkcji wskazywanej osoby, jej pozycji zawodowej (stanowisko), miejsca pracy (nazwa instytucji, miasto), na przykład: *przełożona internatu, przełożona wewnętrznego zarządu internatu, matka generalna Zgromadzenia Sióstr Zgromadzenia Rodziny Marii (Zofia Kończka); sekretarka i delegatka grona nauczycielskiego seminarium, sekretarka towarzystwa i delegatka grona nauczycielskiego seminarium żeńskiego, główna nauczycielka c.k. seminarium żeńskiego we Lwowie (Antonina Machczyńska); główna nauczycielka seminarium nauczycielskiego*

we Lwowie, delegatka tegoż seminarium od grona nauczycielskiego (Ludomira Nowicka); starsza nauczycielka szkoły im. Adama Mickiewicza (Adolfina Wolterówna); profesor c.k. seminarium żeńskiego (Włodzimierz Kocowski); c.k. notariusz we Lwowie (Wiktor Krókowski); mecenas we Lwowie (Józef Pająk). W przypadku kobiet reprezentujących znane rody arystokratyczne eksponuje się ich pochodzenie, na przykład z Sanguszków, z książąt Sanguszków (Jadwiga Sapieżyna). Z kolei w odniesieniu do przedstawicieli duchowieństwa dookreśla się obrządek, na przykład katecheta rzymskokatolickiego seminarium (Walenty Wołcz); arcybiskup obrządku rzymskokatolickiego (Józef Bilczewski) oraz podaje pełne tytuły wskazywanej osoby, na przykład arcybiskup warszawski i arcybiskup Tarsu (Zygmunt Szczęśny Feliński); biskup sufragan lwowski (Józef Weber). Formuły identyfikacyjne osób mających najwyższą rangę we wspólnocie zostały wzbogacone o określenia o charakterze okolicznościowym: *dostojna opiekunka zakładu* (Jadwiga Sapieżyna, Cecylia Badeniowa), *najpierwszy protektor i dobroczyńca* (Jan Puzyna). Nominacja odnosząca się do osób nieżyjących, a szczególnie dla Towarzystwa zasłużonych, uwzględnia wyrażenie świętej pamięci, zwyczajowo stosowane wobec zmarłych wyznania chrześcijańskiego, na przykład *świętej pamięci Maria Felicja z hrabiów Golejewskich Czarkowska, świętej i nieodżałowanej pamięci ksiądz arcybiskup Szczęśny Zygmunt Feliński*.

W rękopisie wyraźnie się ujawnia dbałość o stosowanie odpowiednich określeń tytułarnych. Dowodzą tego nie tylko liczne wielocłonowe konstrukcje nazewnicze, o których wyżej była mowa, ale także nanoszone w tekstach poprawki (uzupełnienia).

Podsumowanie

Repertuar środków służących wskazywaniu osób w dokumentacji kancelaryjnej Towarzystwa Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Żeńskiego we Lwowie – w zestawieniu z przebadanymi wcześniej 11 rękopisami²¹ – jest zdecydowanie bogatszy i bardziej zróżnicowany.

²¹ Por. A. Wojciechowska, *Protokół jako świadectwo...*, s. 136-146.

Analiza potwierdza, że sposoby nominacji wiążą się ściśle z profilem wspólnoty i jej składem. Nie ulega wątpliwości, że na dobór określeń znacząco wpłynęły cechy uczestników opisywanych zdarzeń: ranga wskazywanej osoby i pozycja społeczna protokolantki. Rękopis nie odzwierciedla widocznej pod koniec XIX wieku tendencji do uproszczenia etykiety językowej, przeciwnie – ilustruje skłonność do eksponowania tytułury²², zarówno wspólnotowej, jak i pozawspólnotowej; można rzec, że tytuły (standardowe, profesjonalne, funkcyjne, symboliczne) towarzyszą nazwom osobowym powszechnie. Na tle wcześniej analizowanych dokumentacji, w tym także innych rękopisów ze Lwowa, uwagę zwracają: wysoka frekwencja andronimów (zwłaszcza nazw z formantem *-owa*), wyjątkowe rozbudowywanie formuł identyfikacyjnych odnoszących się do przedstawicieli duchowieństwa, a także dążenie do dowartościowania – poprzez nominację – wszystkich członków Towarzystwa (nie tylko tych, którzy zajmują wysoką pozycję w hierarchii wspólnotowej i społecznej).

Model nazewniczy, który się wyłania z analiz, przedstawia się następująco: członem desygnującym jest nazwa osobowa (w kontekście może zostać pominięta), która składa się z nazwiska lub imienia (imion) i nazwiska, ew. nazwiska rodowego; nazwa jest rozszerzana o elementy konotacyjne, czyli tytuły (od jednego do sześciu) i określenia atrybutywne przypisywane danej osobie lub funkcji; w odniesieniu do kobiet zamężnych do ważnych elementów modelu należą andronimy. Oto dwa przykłady:

1) Jan Duklan Maurycy Paweł Puzyna

1T	<i>jego eminencja</i>
2T	<i>ksiądz biskup</i>
3T	<i>ksiądz biskup protektor</i> <i>jego ekscelencja ksiądz biskup</i>
3T + IN	<i>ksiądz biskup krakowski Jan książ Puzyna</i>
4T + IN/N	<i>jego ekscelencja ksiądz biskup książ Puzyna</i> <i>protektor internatu ksiądz biskup książ Jan Puzyna</i> <i>najpierwszy protektor i dobroczyńca ksiądz kardynał Puzyna</i>
5T + N	<i>jego ekscelencja ksiądz biskup książ Puzyna protektor</i>
6T + IN	<i>pierwszy protektor internatu jego eminencja obecnie kardynał, a podówczas ksiądz biskup sufragan lwowski, książ Jan Puzyna</i>

²² Tytułatura, która wystąpiła w rękopisie, mogłaby się stać przedmiotem osobnego opracowania, wyraża bowiem wieloaspektowo relacje zachodzące między uczestnikami komunikacji. Zob. M. Wojtak, *Staropolska etykieta językowa jako obraz relacji międzyludzkich (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, red. A. Pajdzińska i P. Krzyżanowski, Lublin 1999, s. 205-216.

2) Jadwiga Klementyna z Sanguszków Sapieżyna

1T	<i>prezesowa</i>
2T	<i>księżna prezesowa</i>
1T + 2A	<i>księżna Adamowa Sapieżyna</i>
2T + A	<i>księżna prezesowa Sapieżyna</i>
2T + 2A	<i>księżna Adamowa Sapieżyna – prezesowa</i>
2T + I + 2A	<i>prezesowa księżna Jadwiga Adamowa Sapieżyna / księżna prezesowa Jadwiga Adamowa Sapieżyna</i>
1T + I + NR + 2A	<i>księżna Jadwiga z Sanguszków Adamowa Sapieżyna</i>
2T + I + NR + 2A	<i>prezesowa księżna Adamowa Jadwiga z Sanguszków Sapieżyna / jaśnie oświecona księżna Jadwiga z Sanguszków Adamowa Sapieżyna</i>
3T + I + NR + 2A	<i>przewodnicząca towarzystwa jaśnie oświecona Jadwiga z książąt Sanguszków księżna Sapieżyna Adamowa</i>
4T + 2A	<i>dostojna opiekunka zakładu księżna prezesowa jaśnie oświecona Adamowa Sapieżyna</i>

Utrwalone w rękopisie sposoby identyfikowania i wskazywania osób odzwierciedlają zjawiska istotne dla dziewiętnastowiecznej obyczajowości: znaczenie tradycji rodzinnej, przestrzeganie hierarchii społecznej i respektowanie reguł grzecznościowych²³. W tekstach występują określenia ukazujące jednostkę w relacji do rodziny, między innymi wskazujące na przynależność do rodu arystokratycznego (np. *księżniczka, z książąt Sanguszków*). W przypadku kobiet stosuje się formę od męzowskiego imienia lub urzędu, dzięki czemu jest precyzyjnie wskazywana linia rodzinna (np. *Kazimierzowa Badeniowa, Stanisławowa Badeniowa, marszałkowa Badeniowa*). Powiązania rodzinne eksponują przynależność danej osoby do określonej sfery. Podobną funkcję pełni widoczne w nominacji przestrzeganie hierarchii społecznej, czyli używanie tytułów, nazw godności i urzędów, nierzadko kilku w odniesieniu do jednej osoby (np. *ksiądz doktor biskup sufragany lwowski*). O respektowaniu reguł grzeczności świadczy regularne występowanie form etykietałnych (tytułów standardowych, wyrażen grzecznościowych)²⁴. Grzeczność ujawnia się również poprzez stosowanie określeń uwypuklających rolę wskazywanej osoby w sytuacji, która jest opisywana w tekście (np. *delegatka grona nauczycielskiego w seminarium żeńskim*).

²³ E. Umińska-Tytoń, *Czynniki elitarności w kształtowaniu wzorów językowych zachowań – dwór i salon*, [w:] *Historia języka polskiego jako doświadczenia wspólnotowego*, t. 1, red. S. Borawski, M. Cybulski, Zielona Góra 2021, s. 256-257.

²⁴ Dokumentacja utrwała liczne przejawy przestrzegania przez protokolantkę podstawowej normy polskiej grzeczności, jaką jest okazywanie szacunku partnerowi, z jednoczesnym pomniejszaniem roli własnej osoby. Zob. M. Marcjanik, *Etykieta językowa*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 270.

Na koniec trzeba dodać, że zestawianie kilku określeń tytułarnych, dbałość o ich niepomijanie i właściwy szyk jest nie tylko wyrazem przestrzegania przez protokolantkę zasad etykiety. Wiąże się również z oficjalnością sytuacji komunikacyjnej oraz uwarunkowaniami gatunkowymi. Protokół i sprawozdanie to wszak wypowiedzi, w których liczą się: szczegółowość, ścisłość i wierność w relacjonowaniu faktów.

Bibliografia

- Borawski S., *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, [w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 13-61.
- Borawski S., *Wprowadzenie do historii języka polskiego. Zagadnienia historiozoficzne*, Warszawa 2000.
- Cybulski M., *Obyczaje językowe dawnych Polaków. Formuły werbalne w dobie średniopolskiej*, Łódź 2003.
- Cybulski M., *Pan i sługa. Niektóre społeczne uwarunkowania zmian w polskich obyczajach językowych*, [w:] *Uwarunkowania i przyczyny zmian językowych. Zbiór studiów*, red. E. Wrocławska, Warszawa 1994, s. 31-39.
- Łaziński M., *O panach i paniach. Polskie rzeczowniki tytułarne i ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Warszawa 2006.
- Marcjanik M., *Etykieta językowa*, [w:] *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku*, t. 2: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Wrocław 1993, s. 271-281.
- Rachwał M., *O przyczynach zmian systemu adresatywnego języka polskiego w XIX wieku*, „Język a Kultura”, t. 6: *Polska etykieta językowa*, red. J. Anusiewicz i M. Marcjanik, Wrocław 1992, s. 41-49.
- Skudrzykowa A., *Nazwiska żeńskie z przyrostkiem -owa we współczesnej polszczyźnie ogólnej*, „Język Polski” 1996, LXXVI, z. 1, s. 17-23.
- Tomiczek E., *System adresatywny współczesnego języka polskiego i niemieckiego. Socjolingwistyczne studium konfrontatywne*, Wrocław 1983.
- Umińska-Tytoń E., *Czynniki elitarności w kształtowaniu wzorów językowych zachowań – dwór i salon*, [w:] *Historia języka polskiego jako doświadczenia wspólnotowego*, t. 1, red. S. Borawski, M. Cybulski, Zielona Góra 2021, s. 241-259.
- Umińska-Tytoń E., *Polszczyzna dziewiętnastowiecznych salonów*, Łódź 2011.
- Wojciechowska A., *Protokół jako świadectwo komunikacji wspólnotowej w drugiej połowie XIX wieku. Studium genologiczne*, Zielona Góra 2012.
- Wojciechowska A., *Sposoby wskazywania osób w rękopisie ZNiO sygn. 7529/III*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Linguistica” 2010, nr 45, s. 209-226.
- Wojciechowska A., *Zachowania grzecznościowe w protokołach stowarzyszeń z końca XIX wieku jako realizacja wspólnotowej konwencji*, [w:] *Zielonogórskie seminaria językoznawcze 2010*, red. S. Borawski i M. Hawrysz, Zielona Góra 2011, s. 267-282.
- Wojtak M., *Staropolska etykieta językowa jako obraz relacji międzyludzkich (wybrane zagadnienia)*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, red. A. Pajdzińska i P. Krzyżanowski, Lublin 1999, s. 205-216.

<https://sjp.pwn.pl> [dostęp: 24.04.2024].

<https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/antonina-machczynska#text> [dostęp: 24.04.2024].

https://www.urszulanki.edu.pl/wp-content/uploads/2021/09/regulamin_internatu.pdf [dostęp: 24.04.2024].

Sposoby wskazywania osób w dokumentacji Towarzystwa Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego we Lwowie

Streszczenie: Artykuł przedstawia obyczaje językowe w zakresie wskazywania osób utrwalone w protokołach Towarzystwa Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego we Lwowie (1892-1907). Analiza dowodzi, że na dobór określeń znacząco wpłynęły: cechy uczestników opisywanych zdarzeń (ranga wskazywanej osoby, pozycja społeczna protokolantki), oficjalność sytuacji komunikacyjnej oraz uwarunkowania gatunkowe. Rękopis nie odzwierciedla widocznej pod koniec XIX wieku tendencji do uproszczenia etykiety językowej, przeciwnie – ilustruje skłonność do eksponowania tytułatury, zarówno wspólnotowej, jak i pozawspólnotowej. Na tle wcześniej badanych tekstów w dokumentacji uwagę zwracają: wysoka frekwencja andronimów, rozbudowane formuły identyfikacyjne odnoszące się do przedstawicieli duchowieństwa, dążenie do dowartościowania – poprzez nominację – wszystkich członków Towarzystwa.

Słowa kluczowe: protokół, etykieta językowa, tytułatura, koniec XIX wieku

The means of people's indication in the documents of Towarzystwo Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego we Lwowie / The Society for the Civic Care of the Boarding School for Candidates of the Female Teachers' Seminary in Lviv

Summary: The article presents linguistic habits on how to address the person that have been preserved in the documents of Towarzystwo Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego we Lwowie / The Society for the Civic Care of the Boarding School for Candidates of the Female Teachers' Seminary in Lviv (1892-1907). The analysis proves that the choice of indicators is determined by: people's features (i.e. the person's rank, the social status of the minute taker), the formality level of the communicative situation and the genre's requirements. The manuscript does not reflect the nineteenth century's tendency to simplify language etiquette. Quite the contrary, when comparing the manuscript to other texts, one may observe: the high frequency of andronyms and complex formulas on how to address the clergy. In addition, by utilizing proper nomination, all members of the Society are given importance.

Keywords: protocol, language etiquette, titles, the end of 19th century